

Rapport 34

Juni 2020

Evaluatie van het decreet van 12 juli 2013 betreffende de integrale jeugdhulp

Onderzoeker: Elke Roevens¹
Liesbeth Op de Beeck²

Promotor: Prof. dr. Stefaan Pleysier¹

Copromotoren: Prof. dr. Johan Put¹⁺³
Prof. dr. Tine Van Regenmortel²
Prof. dr. Koen Hermans⁴
Prof. dr. Joris Voets⁵

¹ LINC KU Leuven

² HIVA KU Leuven

³ ISR KU Leuven

⁴ LUCAS KU Leuven & CeSO

⁵ Vakgroep Bestuurskunde en Publiek Management, UGent

Samenvatting

Situering - Het decreet betreffende de integrale jeugdhulp stelde in 2013 een samenwerking en afstemming van alle actoren in de jeugdhulp voorop, waarbij uitgegaan wordt van een gezamenlijk engagement ten behoeve van de minderjarigen, hun ouders of opvoedingsverantwoordelijken en personen uit hun leefomgeving. Artikel 8 van het decreet formuleert zeven doelstellingen van het decreet; in artikel 105 wordt de opdracht gegeven aan de Vlaamse Regering om deze doelstellingen om de vijf jaar te evalueren.

Doelstellingen decreet - In het decreet worden zeven cliëntgerichte doelstellingen geformuleerd. De effecten van deze doelstellingen in de praktijk kunnen volgens de decreetgever nagegaan worden bij de perceptie van de cliënten zelf.

De eerste doelstelling is de vermaatschappelijking van de jeugdhulp waarbij de eigen kracht en het netwerk ingeschakeld wordt met als doel de instroom in de hulpverlening indien mogelijk te vermijden. Volgens het subsidiariteitsprincipe probeert men hulpverlening met een hoge graad van ingrijpendheid enkel te installeren wanneer er echt behoefte aan is. De tweede doelstelling heeft een goed functioneren van de rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp en (o.a. door de intersectorale toegangspoort) een betere toegang tot de niet-rechtstreeks toegankelijke hulp voor ogen. De derde doelstelling streeft flexibiliteit en continuïteit na in een hulpverleningstraject met zo weinig mogelijk breuken voor de cliënt. Dit kan bevorderd worden door cliëntoverleg en bemiddeling. Volgens de vierde doelstelling moet iedere actor binnen de jeugdhulp verontrusting kunnen herkennen en er gepast mee kunnen omgaan; dit moet gezien worden als een gedeelde verantwoordelijkheid, ondersteund door de gemandateerde voorzieningen. Een vijfde doelstelling beoogt een subsidiair aanbod van crisisjeugdhulpverlening waarbij de inzet van het crisisnetwerk steeds enkel in noodzaak en tijdelijk moet zijn. De zesde doelstelling zet de participatie van de minderjarigen en hun context in de verf, zowel op het niveau van

de individuele casus en van de voorziening als van het structurele beleid. Enkele systemen die hiervoor ingebouwd worden door het decreet zijn de vertrouwenspersoon en een recht op toegang tot het dossier. Tot slot moet een integrale aanpak van de jeugdhulp gerealiseerd worden. Dit wordt vertaald door de invoering van typemodules waardoor het combineren van hulpvormen uit verschillende sectoren in de praktijk mogelijk wordt gemaakt.

Onderzoeksvragen - De focus ligt op de mate waarin de vooropgestelde doelstellingen van het decreet worden bereikt. De evaluatie gaat na in welke mate het jeugdhulplandschap in 2019 tegemoetkomt aan de doelstellingen en dit uit het perspectief van de minderjarigen, de ouders, de jeugdhulpaanbieders en de verwijzers of toeleiders tot de jeugdhulp. Welke effecten heeft het decreet gehad en hoe kan de mate van doelbereiking verklaard worden? Op welke aspecten moet er bijgestuurd worden om de doelstellingen te realiseren?

Methode - De doelstellingen werden door de decreetgever zelf niet voldoende geconcretiseerd om een evaluatie toe te laten. Bijgevolg was het noodzakelijk om binnen dit onderzoek een toetsingskader uit te werken vooraleer te starten met de daadwerkelijke evaluatie. De zeven doelstellingen werden geconcretiseerd in operationele doelstellingen, acties en indicatoren in een toetsingskader dat tot stand kwam op basis van een analyse van het decreet zelf, de voorbereidende documenten, latere beleidsdocumenten, uitvoeringsbesluiten en intersectorale jaarverslagen. Dit toetsingskader werd voorgelegd aan een expertpanel met professionals vanuit de verschillende sectoren, alsook aan een jongere en twee ouders die feedback gaven vanuit hun eigen ervaring. Daarna werd het toetsingskader in onderling overleg binnen het onderzoeksteam en binnen de stuurgroep van het onderzoek beperkt tot 35 indicatoren.

Vervolgens werd de praktijk op vlak van deze indicatoren bevraagd bij de vier respondentengroepen: vijf focusgroepen verdeeld over vijf Vlaamse provincies met 37 verwijzers (gemandateerde voorzieningen Vertrouwenscentrum Kindermishandelingen (VK) en Ondersteuningscentrum Jeugdzorg (OCJ), Sociale dienst jeugdrechtsbank (SDJ), jeugdrechters, multidisciplinair team (MDT), afdeling Continuïteit en Toegang, parket en crisismeldpunt), vijf focusgroepen met dezelfde spreiding met 38 jeugdhulpaanbieders (bijzondere jeugdzorg, Centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB), geestelijke gezondheidszorg, Kind en Gezin, Centrum voor Integrale Gezinszorg (CIG), Vlaams Agentschap voor personen met een Handicap (VAPH), Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW) en pleegzorg), groepsgesprekken en interviews met 22 jongeren en 8 ouders. Daarna werden de resultaten voorgelegd aan het voorzittersoverleg van het Intersectoraal Regionaal Overleg Jeugdhulp (IROJ) ter bevestiging of nuancering en verder werd er samen met een aantal professionelen uit de sectoren en de stuurgroep naar de resultaten gekeken in het licht van het formuleren van aanbevelingen.

Resultaten - factoren die de doelbereiking vooruithelpen

Het decreet schuift werkingsprincipes naar voor, richt instanties in en voorziet in instrumenten die helpen om de vooropgestelde doelen te bereiken. Deze zaken zetten de praktijk van de jeugdhulp in beweging richting doelbereiking. Daarnaast zijn er werkpunten die benoemd kunnen worden om de doelstellingen beter te bereiken.

Het **werkingsprincipe** *kracht- en netwerkgericht werken* geraakt meer en meer ingeburgerd. Een inzicht en geloof in de meerwaarde zet zich in de praktijk verder door naar een reflex om steeds aandachtig te zijn voor oplossingen in die richting. Ten tweede wint het idee van *subsidiariteit* aan belang waarbij zoveel mogelijk gekozen wordt voor de minst ingrijpende hulpverlening bij gelijke efficiëntie en effectiviteit. Dit valt vooral op in de keuze voor pleegzorg en de jongere die zo lang mogelijk zelf begeleid

wordt vooraleer door te verwijzen naar meer ingrijpende hulpverlening. Een derde principe waarin vooruitgang opgemerkt wordt is het nastreven van *continuïteit en flexibiliteit*. Voor zover de voorzieningen of organisaties de hulpverlening zelf (intern) kunnen inrichten, wordt er getuigd van een grote mate van flexibiliteit in een hulpverleningstraject wanneer een situatie daarom vraagt. Een vierde principe waarin grote stappen vooruit gepercipieerd worden, is de bewustwording in de *omgang met verontrustende situaties*. De aandacht en kennis is groter geworden en er wordt een groeiend besef vastgesteld van een gedeelde verantwoordelijkheid. Ook binnen een vijfde principe, namelijk de *participatie*, wordt er meegegeven dat er een tendens is tot meer participatie. De toename wordt vooral vastgesteld op vlak van bewustwording van het belang hiervan, minder in concrete acties. Tot slot kan gesteld worden dat de gedachte of wil tot meer *integraal werken* een vooruitgang gekend heeft in de afgelopen jaren. Er is meer wederzijds begrip, sectoren kennen elkaar beter en er wordt binnen bepaalde cases overduidelijk meer samengewerkt. Dat blijft echter vaak beperkt tot een samenwerking wanneer de nood zich opdringt en gaat minder over een preventieve structurele inbedding.

Het decreet bestendigt of voert een aantal **instanties** in, namelijk de toegangspoort, de gemandateerde voorzieningen en het crisismeldpunt. Door de invoering van de *toegangspoort* lijkt de hulp minder afhankelijk van de toegangsweg die naar de hulp genomen werd. Professionelen zijn ervan overtuigd dat de verdeling over het aanbod objectiever gebeurt. De effectieve hulp die daarop volgt is (door het gehanteerde priorsysteem) vooral meer toegankelijk voor jongeren met dringende en vaak ook complexe hulpvragen. Door de invoering van de *gemandateerde voorzieningen* gaat de omgang met verontrustende situaties erop vooruit. Zeker in situaties waarin het cliëntsysteem open staat voor hulp, kunnen organisaties actie ondernemen. Voor beide instanties is het van belang dat aanmelders vooral tijdig de cliënt aanmelden om de doelstellingen van het decreet beter te bereiken. Het verder ondersteunen van een centraal permanent *crisismeldpunt* dat consult en een oplossing kan bieden aan organisaties die een crisis aanmelden, is geslaagd. Het meldpunt is bekend en vlot bereikbaar, organisaties voelen zich gesteund op korte termijn tijdens de crisis, maar ook soms op langere termijn. Deze instanties vormen duidelijke aanspreekpunten. Vooral door de toegangspoort is het aanbod niet-rechtstreeks toegankelijke hulp meer inzichtelijk. Bovendien vinden hulpverleners steun in moeilijke situaties door de consultfunctie die deze instanties in de praktijk opnemen.

De invoering van **instrumenten** zorgt eveneens rechtstreeks voor een vooruitgang op de doelstellingen. Ten eerste is er door de invoering van de modulering theoretisch meer gepaste hulpverlening mogelijk door combinaties. De maximale invloed van de combinatiemogelijkheden op de doelbereiking wordt in praktijk echter ingeperkt door de (on)beschikbaarheid van hulpverlening (zie verder). Ten tweede zorgt de inzet van cliëntoverleg en bemiddeling voor een voorzichtige vooruitgang in de continuïteit binnen een traject. Cliëntoverleg en (zij het in mindere mate) bemiddeling wordt meer gebruikt, maar opnieuw kan er gewezen worden op het belang om deze meer en vroeger in een traject in te zetten om bij te dragen tot een betere doelbereiking.

Buiten het decreet zijn er ook een aantal zaken die de praktijk van de jeugdhulp richting doelbereiking vooruithelpen. Ten eerste is er een **tendens** die reeds aanwezig was in de hulpverlening, namelijk meer kijken naar de kracht van de jongere en zijn netwerk, de jongere meer betrekken in het eigen hulpverleningstraject en elkaars expertise inschakelen aan de hand van samenwerking. Het decreet bevestigde en versterkte deze tendens. Ten tweede worden bovenstaande verwezenlijkingen ondersteund door **succeservaringen** in de praktijk; dat wordt vooral vastgesteld in het kracht- en netwerkgericht werken, het integrale werken, de contacten en het inschakelen van de door het decreet opgerichte instanties en het gebruik van de instrumenten. Ten derde worden sommige principes volgens

de respondenten zelfs verder doorgetrokken dan het decreet voor ogen had, uit een noodzaak omwille van de **onbeschikbaarheid** van de gepaste oplossing binnen bepaalde trajecten. Dat wordt vooral vastgesteld in het kracht- en netwerkgericht werken, subsidiair werken en (interne) continuïteit en flexibiliteit.

Naast bovenstaande verwezenlijkingen op vlak van de doelbereiking zijn er ook aspecten waarop het decreet hoopte een verbetering teweeg te brengen, maar waar uit de praktijk blijkt dat vooruitgang hierop voorlopig gemist wordt. Er komen binnen dit onderzoek duidelijke **werkpunten** naar boven om de doelstellingen (nog) beter te bereiken.

De rechtstreeks toegankelijke hulpverlening is voor zowel hulpverleners als cliënten gefragmenteerd. De toegang tot hulpverlening blijft voor jongeren in armoede en jongeren met een migratieachtergrond moeilijker. De toegang tot de niet-rechtstreeks toegankelijke hulp lijkt er volgens de respondenten voor jongeren met enkelvoudige problematieken minder op vooruit te zijn gegaan dan voor jongeren met meer complexe problematieken. Deze is volgens de respondenten voelbaar verbeterd door het priorsysteem.

Op vlak van continuïteit wordt opgemerkt dat het decreet voornamelijk zorgt voor aandacht voor continuïteit in processen en niet gericht is op relationele continuïteit, wat volgens de praktijk essentieel is. De coördinatie in een hulpverleningstraject die de continuïteit zou kunnen bevorderen, wordt in de praktijk ook gemist. Er kan dus gesteld worden dat de doelbereiking hierdoor nog niet staat waar gewenst. In de huidige organisatie van de integrale jeugdhulp is het onduidelijk wie de rol van coördinator zou moeten of kunnen opnemen en welk mandaat hierbij hoort.

Wat betreft het subsidiair aanbod crisishulpverlening komen er steeds meer jongeren in het crisisnetwerk terecht die niet ten gronde geholpen kunnen worden omdat ze wachtende zijn op meer gepaste hulp. Zo zijn er steeds meer jongeren die van crisis naar crisis gaan met onvermijdelijke breuken. Verder lijkt er een tekort aan aanbod crisishulp op alle niveaus van intensiteit (afhankelijk van de regio) om in een subsidiair aanbod te voorzien. Hier ligt het werkpunt vooral in het verzekeren van een goede doorstroom in en naar de reguliere hulpverlening.

In de doelstelling om te komen tot een meer participatieve jeugdhulpverlening zoals het decreet het beoogt in de formele procedures (vertrouwenspersoon, dossierinzage, cliëntoverleg en bemiddeling), kunnen de voorziene instrumenten beter benut worden. Zowel vanuit de kant van de professionelen als van de cliënten wordt aangegeven dat deze instrumenten eerder beperkt worden ingezet. Of een meer participatieve hulpverlening bereikt kan worden door concentratie op enkel de inzet van deze instrumenten, staat in de praktijk ter discussie: de participatiegedachte is eerder een houding die algeheel in de concrete hulpverlening zou moeten doorwerken.

Tot slot kan er over verschillende doelstellingen heen een waarschuwing vanuit de praktijk vastgesteld worden voor een aantal keerzijdes, op het moment dat de eerder genoemde werkingsprincipes nagestreefd worden zonder de nodige ondersteuning. De keerzijdes die dreigen en waarover bezorgdheid wordt geuit, zijn een te grote inzet op het kracht- en netwerk gericht werken wanneer dit niet voldoende samengaat met een formeel hulpverleningsaanbod, het te lang inzetten van minder ingrijpende hulpverlening, het zo ver mogelijk uitputten van (interne) flexibiliteit en continuïteit en een te groot verantwoordelijkheidsgevoel bij een verontrustende situatie waarbij hulpverleners te lang zelf inzetten om hiermee om te gaan. Deze situaties houden het gevaar in dat de eigen kracht, het netwerk of de ingezette hulp overbelast geraakt doordat ze de verantwoordelijkheid krijgen over een meer ernstige problematiek dan ze aankunnen of waarop ze voorzien zijn. Dat houdt vervolgens het gevaar in

dat de problematiek escaleert zonder dat meer gepaste hulp rond de cliënt geïnstalleerd is. Om dit te voorkomen is het van belang aandacht te hebben voor de drempels die worden ervaren om over te gaan tot het installeren van (meer ingrijpende) hulp: men kan het gevoel hebben de jongeren niet te mogen/kunnen loslaten, opzien tegen de administratieve taken die hierbij ondernomen moeten worden of de verantwoordelijkheden die hierbij komen kijken en het gevoel hebben dat men een keuze tot bepaalde hulpverlening moet maken uit noodzaak wegens het gebrek aan meer gepaste hulp door onbeschikbaarheid. In het voorkomen van deze drempels liggen meteen ook de noden of werkpunten om het manifesteren van de keerzijde te vermijden.

Resultaten - factoren die de doelbereiking afremmen

Het eerste moment waarop een verklaring gezocht kan worden waarom de doelbereiking afgeremd wordt, is wanneer een indicatiestelling of beoordeling gemaakt wordt, maar er **niet voldoende of onjuiste informatie** voorhanden is om de situatie en dus de mate van verontrusting, maatschappelijke noodzaak of gepaste hulp juist in te schatten. De onjuiste informatie kan zowel een effect hebben op de gepaste omgang met een verontrustende situatie als op de toegang tot gepaste hulp.

Een tweede verklaring is de eerder genoemde **terughoudendheid van de hulpverleners om (tijdig) actie te ondernemen** en over te gaan tot het inschakelen van externe of meer ingrijpende hulp. Hulpverleners worden tegengehouden om bepaalde verantwoordelijkheden of rollen op te nemen, zoals de rol van contactpersoon-aanmelder bij het aanmelden bij de toegangspoort of een gemandateerde voorziening, de rol van coördinator in een traject en de organisatie van cliëntoverleg of bemiddeling. Drempels worden om verschillende redenen ervaren: de mogelijke schending van hun vertrouwensrelatie met de cliënt, de administratie, de angst dat er geen vervolghulp geïnstalleerd kan worden door de onbeschikbaarheid, het gevoel dat ze de cliënt zo lang mogelijk zelf moeten kunnen begeleiden (o.a. door het subsidiariteitsprincipe en doordat soms niet het verwachte gevolg gegeven wordt na een weloverwogen aanmelding). Kortom, ze worden tegengehouden voor een heel aantal zaken waardoor de doelstellingen omtrent de tijdige toegang tot de gepaste hulp, de (externe) flexibiliteit en continuïteit (alsook de coördinatie), de gepaste omgang met een verontrustende situatie en het integrale werken moeilijker te bereiken zijn.

Een derde verklaring betreft de **discrepancie over de definitie van bepaalde begrippen** – subsidiariteit, verontrustende situatie en crisis – tussen de aanmelder en de dienst waarvan op dat moment actie verwacht wordt. De aanmelder overwint de terughoudendheid die hierboven beschreven wordt en besluit een aanmelding te doen bij de toegangspoort, de gemandateerde voorziening of het crisismeldpunt. De inschatting van de aanmelders komt niet steeds overeen met die van de diensten, wat de nodige frustratie teweeg kan brengen. Aanmelders kunnen hierdoor langer wachten met aanmelden, eventueel tot de problematiek ernstiger geworden is, of situaties anders voorstellen om toch de gewenste actie te bekomen. Dat maakt dat de tijdige toegang tot gepaste hulp, de gepaste omgang met een verontrustende situatie en de juiste inzet van het crisisaanbod bemoeilijkt wordt.

Het vierde moment waarop een verklaring gezocht kan worden waarom de doelbereiking bemoeilijkt wordt, is het moment dat het hulpverleningsaanbod aangesproken wordt. De **onbeschikbaarheid** beperkt in het hele veld van vrijwillige en gerechtelijke hulp de mogelijkheden om de doelstellingen te bereiken: de toegang tot tijdige hulp, alsook gepaste hulp, de juiste inzet van kracht- en netwerkgericht werken en subsidiariteit (door onbeschikbaarheid wordt minder ingrijpende hulp overbelast) en flexibiliteit en continuïteit een traject.

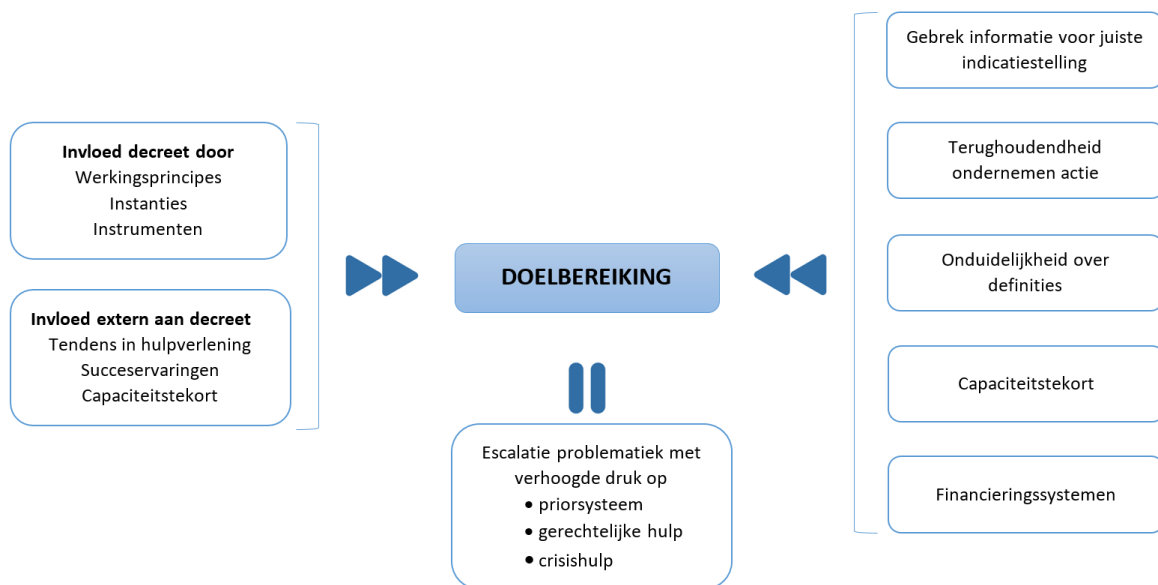
Tot slot bemoeilijkt een meer structureel aspect het bereiken van de laatste doelstelling, namelijk het integraal samenwerken. Dat wordt bemoeilijkt doordat iedereen gebonden blijft aan **verwachtingen en financiering vanuit de eigen sector**.

Resultaten - doelbereiking op pauze

Er worden werkpunten benoemd om de doelbereiking beter te bereiken, alsook elementen die de doelbereiking voorlopig in de weg staan. Zolang er niet tegemoet gekomen wordt aan deze werkpunten en struikelblokken, kunnen de doelstellingen zoals de decreetgever deze voor ogen had, niet volledig bereikt worden en bestaat vervolgens de kans op escalatie van de problematieken bij de jongeren. Dit terwijl het decreet net maximaal probeert in te zetten op de vrijwillige hulpverlening en op de eigen krachten en het netwerk om meer ernstige situaties tijdig te ondervangen. Het decreet voorziet dan wel in systemen zoals het priorsysteem bij de toegangspoort, de crisis hulp en de gerechtelijke hulp om deze situaties aan te pakken, maar deze worden door het deels niet bereiken van de doelstellingen geconfronteerd met een groter dan voorziene problematische uitstroom uit de reguliere en minder ingrijpende hulpverlening en leidt volgens de respondenten tot een substantiële verhoging van de druk op die systemen.

Dit maakt dat, ondanks het decreet, de hulpverlening (en daarmee ook de betrokken actoren) van minder ingrijpend tot gerechtelijk tot het uiterste gedreven wordt. De verwachtingen van het decreet liggen hoog, zonder dat de praktijk het gevoel heeft dat de overheid daar de nodige honorering tegenover stelt. Het ondervangen van de struikelblokken en aanpakken van de werkpunten kan dit spanningsveld mogelijks wegwerken. De aanbevelingen die volgen, kunnen hiertoe bijdragen.

Visuele voorstelling resultaten omtrent doelbereiking doelstellingen decreet integrale jeugdhulp

Aanbevelingen - Aanbevelingen die het meest rechtstreeks invloed kunnen hebben op een betere doelbereiking, zijn de hiernavolgende.

1. Blijf fundamenteel inzetten op het wegwerken van het huidige capaciteitstekort op diverse niveaus van de integrale jeugdhulp en afgestemd op hun noden.
2. Verduidelijk wat verwacht wordt van de hulpverleners om een aantal rollen of taken op te nemen waarvoor ze een drempel ervaren om de verantwoordelijkheid op te nemen, met name: coördinator, contactpersoon-aanmelder en de organisatie van een cliëntoverleg of bemiddeling.
3. Werk verder naar een gemeenschappelijke begripsvorming omtrent subsidiariteit, verontrusting of maatschappelijke noodzaak en crisis. Voorzie in feedback door de toegangspoort, de gemandateerde voorzieningen en het crisismeldpunt indien de vraag van de aanmelder niet gevolgd wordt.
4. Maak het blijvend mogelijk dat de medewerkers van de toegangspoort, de gemandateerde voorzieningen en het crisismeldpunt hun ondersteunende rol verder kunnen opnemen.
5. Breng in kaart op welke momenten er ruis kan zitten op de informatie die gecommuniceerd wordt tussen de verschillende actoren. Zorg ervoor dat deze een kwaliteitsvolle indicatiestelling niet in de weg staan.
6. Concretiseer de doelstellingen van het decreet voor toekomstige evaluaties.
7. Onderzoek de noden van de cliënt binnen een hulptraject onafhankelijk van het kader van het decreet en de geformuleerde doelstellingen.
8. Luister naar de cliënten bij de keuze om, op wie en op welke manier in te zetten op het netwerk. Onderzoek ook het belang van de juiste inzet van het netwerk.
9. Koppel aan de inzet van de eigen kracht en het netwerk steeds voldoende professionele ondersteuning: stand-by of actief naargelang de nood.
10. Versterk de rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp in verhouding tot de verantwoordelijkheid die het decreet aan deze hulpverlening oplegt (vermijden van meer ingrijpende hulp).
11. Maak het aanbod rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp sectoroverschrijdend transparanter voor de cliënt.
12. Maak de rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp toegankelijker, niet enkel op organisatorisch vlak, maar ook in de achterliggende visie op de begeleiding.
13. Zorg voor een voldoende toegankelijk aanbod (vervolg)hulpverlening.
14. Blijf inzetten op normalisering van de jeugdhulp en ga na hoe de drempel voor de cliënt (volgens de cliënt) tot hulp, verlaagd kan worden.
15. Moedig initiatieven aan om jongeren in kansarmoede en/of met een migratieachtergrond een betere toegang tot de jeugdhulp te verlenen.
16. Bekijk hoe de uitvoering van rechterlijke beslissingen en beslissingen in situaties van maatschappelijke noodzaak beter kan worden gegarandeerd.
17. Breng in kaart, monitor en versterk de voorzieningen waar een hogere concentratie van meer ernstige probleemsituaties terecht komen.
18. Zet in op relationele continuïteit.
19. Prijs bemiddeling en cliëntoverleg verder aan en verlaag de drempels tot gebruik zodat beide op het juiste moment ingezet kunnen worden.
20. Versterk organisaties door goede samenwerkingen, ga na wat nodig is om – indien nodig – de overgang naar externe hulp flexibel te laten verlopen.
21. Onderzoek waar de jongeren een breuk ervaren in een traject, bekijk hoe deze ervaring concreet vermeden of ondersteund kan worden.

22. Verduidelijk de verhouding tussen integrale jeugdhulp en de psychiatrische zorg en versterk de samenwerkingen.
23. Zet verder in op initiatieven die vervolghulp na 18 jaar faciliteren.
24. Verduidelijk hoe coördinatie, relationele continuïteit, de vertrouwenspersoon en de trajectbegeleider zich tot elkaar verhouden.
25. Maak duidelijk onder welke voorwaarden iets opgenomen kan worden in het crisisnetwerk en hanteer deze voorwaarden strikt opdat het crisisnetwerk bij gebrek aan doorstroom niet dicht slibt.
26. Betrek jongeren uitdrukkelijk in een onderzoek maatschappelijke noodzaak op een manier waarop zij vrij zijn om te praten en met aandacht voor hun belang.
27. Onderstreep het belang om duidelijk te communiceren met jongeren en ouders over het verloop van hun traject en hun rechten.
28. Moedig een meer algemene participatieve basishouding binnen de hulpverlening aan. Zoek binnen de participatieruimte naar maximale participatiemogelijkheden op maat van de jongeren en de ouders.
29. Ga samenwerkingen vroegtijdig aan, ook buiten de gekende sectoren. Werk niet samen om samen te werken, maar werk samen ten voordele van de cliënt en ten dienste van zijn of haar traject.
30. Klaar per sector uit wat de samenwerking in de praktijk in de weg staat wat betreft financierings-systemen, erkenningen, sectorspecifieke wetgeving, procedures en taken en stem ze op elkaar af.
31. Neem initiatieven tot samenwerking op in de beoordeling/erkenning van voorzieningen zodat hier een waardering tegenover staat.